

OTERO CARVAJAL, Luis Enrique; DE MIGUEL SALANOVA, Santiago (eds.) (2021). *Sociedad urbana y salud pública. España 1860-1936*. Madrid: Catarata, 352 p. ISBN: 978-84-1352-271-5.

Aquest és un llibre que s'ha d'emmarcar dins una anàlisi més global que han portat a terme en els darrers anys els editors (juntament amb altres col·laboradors) sobre l'evolució de la societat urbana de l'Espanya contemporània. És un volum estructurat en disset capítols realitzats per un conjunt de 28 autors, amb acreditada trajectòria investigadora procedent de diverses disciplines i camps acadèmics; a saber: la història de la ciència, història de salut, història de la medicina, història contemporània, sociologia, antropologia i la demografia històrica. Aquesta és la primera virtut del llibre: el seu caràcter transversal i interdisciplinari. Això s'ha de posar en valor de manera especial en un context acadèmic cada vegada menys procliu a la col·laboració entre diverses disciplines. Cert, que hi ha tota una narrativa i retòrica sobre les virtuts de la interdisciplinarietat. Però és del tot incongruent amb unes pràctiques acadèmiques que, en el fons, la penalitzen. No tot-hom està disposat a sortir de les seves pròpies àrees de confort intel·lectual.

L'estudi de la societat urbana i de la salut pública eren temàtiques que obligaven a adoptar aquest enfocament transversal. L'altra virtut del llibre és el marc cronològic que adopta que va a cavall de la segona meitat del segle XIX i les quatre primeres dècades del XX. En uns moments en què els estudis sobre el segle XIX estan en procés de regressió dins les universitats espanyoles és de lloar que per explicar el procés de l'emergència de la societat urbana de masses del segle XX es consideri oportú anar enrere com a mínim des de la consolidació de l'estat liberal a mitjan segle XIX. La salut pública va preocupar al primer liberalisme encara que algú pugui pensar el contrari. Precisament perquè en un primer moment a les ciutats del primer capitalisme industrialitzat varen viure el fenomen de l'*urban penalty* amb uns alts índexs de mortalitat i allí varen aparèixer metges higienistes, metges socials i reformadors que denunciaren la situació i proposaren una agenda polí-

tica de reforma sanitària i social (millora de l'urbanisme i l'habitatge, potabilització de l'aigua, major control sanitari dels aliments) amb l'objectiu de començar a revertir la situació i millorar les condicions de vida. El llibre adopta globalment una interpretació ponderada perquè es permet al lector resseguir els graduals avenços en salut pública que, si bé són més tardans que a alguns països europeus, acabaren produint-se en les primeres dècades del segle xx. La salut pública aniria millorant en paral·lel a les anomenades transicions demogràfiques i nutricionals (gràcies a l'augment del consum de la llet i la carn) que es produïrien en les societats urbanes. El llibre confirma que sense la dinamització dels professionals de la salut (coneixedors de la bacteriologia) i el gran protagonisme de les ciutats no s'haurien produït aquests canvis socials. Els ajuntaments de les ciutats i les diputacions provincials foren decisives en la mesura que augmentaren, a velocitats diverses en funció de la seva grandària, els seus pressupostos dedicats a salut, es crearen els laboratoris municipals i es renovaren tota mena d'equipaments (clavegueram, hospitals, escorxadors, mercats de proveïment). D'aquesta manera fou possible lluitar de manera més eficient contra les epidèmies i les malalties infeccioses, així com enfortir la lluita contra la mortalitat infantil. Sobre aquest darrer punt diversos autors destaquen que per a reduir la mortalitat infantil tingueren un cert protagonisme les institucions de les Gotes de Llet presents en diverses ciutats, una major atenció a les maternitats, així com el naixement de l'especialització en la pediatria. També l'especialització i renovació de la psiquiatria seria un indicador de la modernització de la salut pública que incorporaria progressivament el tractament de les malalties mentals.

El llibre contempla amb precisió, més enllà dels àmbits municipals i provincials, les noves institucions d'àmbit estatal o supraprovincial especialitzades que durant el període tractat es dedicaren a la promoció de la higiene i la salut pública, ja sigui l'Institut Nacional d'Higiene Alfons XIII (1903), l'Escola de Puericultura, les múltiples institucions sota el paraigües de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923), com el Servei Tècnic de Paludisme de l'Institut d'Estudis Catalans dirigit pel prestigiós Gustavo Pittaluga o la nova Escola Nacional de Sanitat, creada el 1924 i que durant la Segona República veuria organitzar en el seu interior una secció d'Higiene de l'Alimentació i la Nutrició. D'aquesta manera, si el llibre mostra la gran implicació dels ajuntaments de les ciutats en la promoció de la salut pública des de finals del segle xix també assenyalava un major compromís de l'Estat a mesura que avança el segle xx.

En definitiva, després de llegir el llibre es pot arribar a la conclusió que a Espanya les distàncies en qüestions de salut pública respecte a altres països europeus del seu entorn s'havien reduït. Per això, és important emmarcar aquest llibre dins un panorama històric més ampli que ja fa temps malda per acabar amb les interpretacions (hereves del regeneracionismes de finals del segle xix) de la història d'Espanya com una excepcionalitat fruit de l'acumulació de fracassos i debilitats des de la Revolució Liberal, la industrialització, la modernització de l'agricultura o el procés de nacionalització. En aquest sentit, reme-

tem a la tesi defensada per Ferran Archilés, Julián Sanz i Xavier Andreu, editors del llibre *Contra los lugares comunes. Historia, memoria y nación en la España Contemporánea* (Madrid, Catarata, 2022): és important rebatre els llocs comuns, que sempre són tossuts (una mena de creences naturalitzades), amb bones recerques que argumentin la seva crítica de manera que permetin qüestionar-los. El llibre editat per Otero Carvajal i De Miguel Salanova mostra que en temes de salut pública l'Espanya de les primeres dècades del segle xx havia entrat en el camp de la modernitat sanitària; de la mateixa manera que s'ha parlat de l'edat de plata de la cultura i la ciència per a l'Espanya dels anys 1900-1936, ben mirat, també es pot parlar de l'edat de plata de la salut pública.

Joaquim M. Puigvert i Solà

Càtedra Martí Casals de Medicina i Salut en l'Àmbit Rural, Universitat de Girona

ORCID: 0000-0001-6923-2799